

ЧЕТЕЙКИ "СЛЕД ЕВРОПА"...

Защо бежанската криза промени Европа по драстичен начин? Защо гражданите на Европа изпитват силна неприязън и недоверие към меритократичните елити? И защо новата революция е революцията на бягащия - на мигриращия човек? Тези три въпроса си задава Иван Кръстев в предговора на своята книга "След Европа", която е първата по-цялостна интерпретация на европейската криза и на европейската перспектива (или липса на перспектива) от последното десетилетие, през което Европа се изправи пред границите на своята идентичност.

Тези граници, между впрочем, са друга възможна дефиниция на европейската криза. В продължение на десетилетия успехът на европейския проект се изразявяваше - не на последно място - в неговата безграничност. Европа бе притегателен център и модел на подражание за много страни - близки и далечни, които жадуваха да се откъснат от своето минало и настояще. Посткомунистическият Изток бе само най-близкият до "същинска Европа" регион, където хората искрено вярваха и жадуваха своето завръщане - по право? - в обединения европейски проект.

Когато в началото на новия век попитаха Тимоти Гартън Аш - либерален британски, но по-скоро европейски интелектуалец - къде свършва Европа на изток, той даде следния отговор: "To the east Europe does not end - it withers away..." ("На изток Европа не свършва, тя отшумява...") Това бе допускането, че в измерението на своето териториално разширяване Европа има потенциала да не се самоограничи до географските си граници, а да достигне до всяка общност - всяко общество - което приема идентичността ѝ. А европейската идентичност бе почти скъсала връзката си с традицията и ограниченията на историята. Тя се основаваше на Просвещението - но не и на християнството. Тя прегръщаше мултикултурализма - и се възприемаше по-скоро като успешен модел за глобалния свят, отколкото като продължение на някаква особена европейска цивилизация.

Разпадна ли се необратимо този "пъзел" или пред Европа просто стои ултимативното предизвикателство да го пренареди в една малко или повече различна картина? Иван Кръстев сглобява кризисна Европа през завидната дълбочина на своята ерудиция и през логиката на своята поредица от интерпретации. Той умее това. Преди 20 години той бе един от малцината източноевропейци, които можаха да "преведат" посткомунистическата драма на езика на западния свят. По-късно той положи огромни усилия да разбере логиката на мислене и възприемане на света на руските постсъветски елити. И да се опита да я "преведе" на западните политици и администратори, които са известни с това, че всяко ново поколение сред тях настъпва поне веднъж "мотиката" на собственото си невежество по отношение на Русия. Сигурен съм, че е един от малцината, които са успявали и с обратния "превод" понякога да пробият "кремълската стена" в главите на някои нейни обитатели... Какво и на кого превежда Иван Кръстев в разказа си за съвременната европейска криза?

Подобно на всеки професионален херменевт той спазва правилото на външната безпристрастност, опитвайки се да сглоби парчетата от доскоро единния светоглед на обединена Европа. Мисля, че (западно)европейските елити са първият адресат на неговия анализ. Кръстев внимателно се стареа да им обясни, че техният гняв, покруса и недоумение са тесногръди - породени от неразбиране на промяната, която всички преживяваме нелеко. Но за да бъде убедителен, той деликатно, но сякаш неизбежно

застава от тяхната страна. Може би го прави по силата на собствените си убеждения. Може би преодолява собствената си тъга от неизбежната раздяла с тази Европа, към която той, заедно с всички нас на изток, се стремеше през вълнуващите години след падането на стената. Кръстев разбира променените източноевропейци, заставащи срещу бежанските квоти и срещу "лицемерния глобалистки заговор" на Брюксел срещу тяхната свобода и национална идентичност, но видимо не им съчувства. Способността на източните европейци да се оттласнат от жадуваната европейска принадлежност от вчера в ъгъла на един "национален популизъм" днес откровено го натъжава. Да разбираш не значи да оправдаваш...

... А да обясняваш не значи да препоръчваш. В книгата "След Европа" препоръки няма. Ако някой търси препоръки - ще трябва сам да стигне до тях. Колко лесно бе да се пише за просперираща и все по-интегрирана Европа! Колко трактата от типа "Защо Европа ще управлява 21 век" бяха написани с ученическо усърдие да се изброят старателно всички източници и поуки от европейския успех! Но кризата се припознава - и се преживява по-трудно от успеха. "След Европа" е либерален трактат за европейската криза. Няма да срещнете преки оценки, но ще откриете позицията на автора. Това е позиция на човек, за когото европейският космополитизъм, мултикултурализъм и наднационален интегритет на Европа са дълбоко осъзнати и приети ценности и идентичност.

Една от най-дълбоките и евристични интерпретации в текста е за ролята на меритократичните елити в настоящата криза. Изградил се върху собствените си усилия, меритократичният лидер е глобално конвертируем експерт, който не е необходимо обвързан с общността, която текущо представлява. Той споделя общностния успех, но е в състояние да избегне отговорността за общата криза. Той произлиза от определена общност, но може да мигрира свободно заедно с предпоставките на своя успех тогава, когато го застигне общностната криза или предизвикателство. Сама по себе си тази позиция е отчетливо потенцирана да се превърне в криза на представителството. Когато нашите лидери са отговорни не пред общността ни, а пред външни за нас сили и елити, способни да ги тласкат нагоре, ние се намираме в криза на нашата сигурност и в криза на нашата общностна перспектива. Как решаваме тази криза? Тръгваме след този, който ни казва - "Аз ще ви вода, но няма да ви предам. Тук, заедно с вас е семейството ми, децата ми и целият ми живот. Предателите - вълн! Ние сме общност с дълбока и славна традиция. Ще оцелеем, ще вървим напред". Кризата на меритократичния елит е важен аспект от обяснението на рикошета, който произвежда популистката алтернатива на статуквото.

И все пак, възможно ли е кризата да бъде осъзната само или преди всичко на основата на интерпретации и рефлексии върху светогледа на главните актьори в настоящата европейска драма? И още нещо - възможно ли е кризата да бъде обяснена изцяло в рамките на либералната интерпретация? Не е ли либерализмът, в една своя конкретна историческа реализация на европейското обединение, който участва и е заложен като един от факторите на европейската криза?

Освен своите вътрешни трансформации, Европейският съюз преживява кризата на един много динамично променящ се международен контекст. През десетилетията на Студената война европейското обединение се реализира като проект в рамките на американския ядрен чадър, в почти лабораторни условия на обособеност от външната - международна среда, обусловена от изолацията на Изтока от Запада. Петролната криза

от 1973 г. бе почти единственото голямо външно сътресение, обусловило политики, оставащи отпечатък върху процеса на европейското обединение.

Рухването на стената през 1989 г. създаде международна система на либерален консенсус, в която ценностите на либералната демокрация се превърнаха почти в императив. В тази система САЩ бяха еднополюсния властови хегемон, а ЕС - всепризнат модел на между национално и глобално сътрудничество и развитие, привличащ подкрепа и стремежи за участие на близки и далечни народи. "Меката власт" на европейския интеграционен проект произтичаше от неговия уникален успех да преодолее междунационалните конфликти и напрежения, да обедини европейските народи в система на взаимна зависимост както в стопанското и социално развитие, така и в сферата на вътрешната европейска сигурност. Отказът от ограничения на традицията - религиозни и етнически, утвърждаването на мултикултурния модел на съжителство както между страните, така и вътре във всяко едно европейско национално общество превърнаха ЕС в успешен пример за общностна, стопанска и ценностна глобализация на територията на Стария континент. Европа нямаше врагове. Във всяка европейска страна имаше малки общности и партии на евроскептици, които набъбваха до критични нива по конкретни поводи (референдумите във Франция и Холандия за Европейската конституция), но европейска десница - както обществена, така и политическа на практика не съществуваше. Най-дясното в европейския мейнстрийм бяха християндемократите и британските консерватори, споделящи либералната метаидеология на европейското строителство. Консерватизмът и национализмът не съществуваха в рамките на прогресисткия европейски проект - те бяха рудиментарно запазени на национално равнище без особено значение за европейския политически процес. В международно измерение европейският проект имаше още по-малко предизвикателства, отколкото на национално ниво в условията на международния либерален консенсус от 90-те години.

Поредица от международни събития (и по-дълбоки глобални тенденции) доведоха до пълна трансформация на системата на либералния консенсус в международна система на възродена геополитическа конкуренция, конфликт на ценности, традиции и интереси на възраждащи се "велики сили". На световната сцена се възроди международният тероризъм, основан на религиозна радикализация. Либералният консенсус по Фукуяма бе заменен от "сблъсъкът на цивилизациите" по Хънтингтън. В тази нова система всички основни ценностни и институционални предимства на европейското обединение като модел на подражание в системата на либералния консенсус се трансформираха в структурни слабости и предизвикателства пред сигурността на ЕС.

Обединена Европа притежава само "мека сила". Като мултикултурен проект тя няма инструменти за ограничаване на идентичност на своя територия. В епохата на ислямистка радикализация това изправи срещу европейските народи радикализираните вътрешни гета от млади мюсюлмани - второ и трето поколение след имиграция, ударни ядра от които започнаха да подражават на терористичните групи на радикалния ислям в Близкия изток. В своето външно обкръжение, Европа за първи път след Студената война се сблъска с наличието на свои мощни противници. Русия на Путин започна яростна хибридна война за дестабилизация на ЕС - както на източната периферия, така и на ключови страни от ядрото на ЕС. Ударът бе насочен преди всичко към либералната метаидеология на европейското обединение като система от ценности, "неспособна да защити своите граждани". Бежанската криза през Егейско море от 2015 г. демонстрира прикритата враждебност на могъщи международни престъпни картели,

но също и на глобални корпоративни играчи, и на ... приятелска Турция - кандидат за членство, която спокойно пропусна около 1.5 млн. души да отплават от турския бряг към гръцките острови. Европа бе забравила да казва "не" на когото и да било. Европа бе свикнала "да отшумява" в приятелски жестове към своите съседи на юг и на изток. Новата международна среда болезнено напомни на Европа, че светът се връща към реалността на твърдите граници и категоричната защита на собствената сигурност.

Ударът на бежанската криза отекна болезнено и издълба неочаквани пропасти в Европа. Между впрочем, не само между Изтока и Запада на Европа. Брекзит стана факт на основата на антимиграционната вълна на британското обществено мнение. Ръстът на мадам льо Пен, на Хеерт Вилдерс и на Алтернатива за Германия показва лимитите на политиката "Добре дошли" в една Западна Европа, която от десетилетия провежда целенасочена стратегия за привличане на мигрантска работна сила от Близкия изток и целия Трети свят. Модернизацията бе господстваща стратегия на незападния свят след деколонизацията, а имигрантите в Европа и Америка бяха предните вълни на този процес на уподобяване и равняване на целия свят по успеха на модерния Запад.

След 60-те години Западът доброволно изостави своята позиция на образец за модерно социално и културно развитие. Постмодернизмът изравни по стойност културите, а елитите от Третия свят изтълкуваха промяната по своему: След като модерният Запад вече не е образец, време е да се обърнем към себе си. И понеже потъналите в бедност и конфликти народи на Третия свят трудно можеха да се обърнат към някакво свое особено бъдеще, те се обърнаха към ... своето минало. Възраждането на традиционната идентичност, включително на религиозните традиции трансформираха неузнаваемо идейнополитическия ландшафт на Третия свят. Това се случи в епохата на глобализация, в която лесният достъп до (електронна) информация събуди за активен обществен - политически живот огромни маси от хора. Те имат силно желание за промяна, но разполагат единствено с идейните и ценностни инструменти на ограниченото си религиозно самосъзнание. Което целенасочено се мобилизира от радикални религиозно-политически проекти. Добре дошли в "сблъсъка на цивилизациите" на епохата след либералния консенсус. Този сблъсък отеква както по външните граници на ЕС, така и в сърцето на големите европейски мегаполиси с техните етно гета...

Небосклонът на глобалния свят притъмня от тъмни оловни облаци. Но Европа остана в своята "лятна" - пост-либерална премяна, очаквайки слънцето да изгрее отново. Преди седмици бях гост на литературна среща с големия израелски писател Давид Гросман. С тихия си глас той напомни мисията на писателя в едно воюващо общество, каквото е Израел. "Когато се бориш със своя враг, ти неизбежно го дехуманизираш... Дехуманизираш го за да можеш да се биеш с него, а ако се наложи - да го убиеш... Мисията на писателя е да рехуманизира обществото, да напомни ценността и общността на всички хора, каквито и където и да са те." Европейският проект представлява мощна стратегия за хуманизиране на човека и обществото, за изграждане на безразделно отношение на хуманност и откритост към всеки човек. Западните европейци живеят вече четири поколения в условия на мир. ЕС е проект на заличаване на раните от конфликтите и катастрофите на Европа от първата половина на 20 век. Но ето, че се оказахме в свят, в който освен приятели и последователи, Европа има и врагове - мощни и безкомпромисни. Европа трудно осъзнава това. Европа болезнено ще се научи отново да прави разлика между враг и приятел. Но ще трябва да се научи.

Ще трябва да съхрани своя хуманизъм и заедно с това да изгради своя система за защита от тези, които не се отнасят хуманно към нея.

Европа се нуждае от възникване и утвърждаване на едно паневропейско демократично – но консервативно движение, което да уравни ценностите и политиките на постмодерния либерализъм като хегемонен проект на обединена Европа от последните десетилетия. Европа трябва да съхрани своята демократична отвореност, но не и да постоянства в своята безграничност. Европа има нужда от ясни териториални граници за да се справи с "революцията на миграцията" (Иван Кръстев), защото революциите идват и си отиват, но някои оцеляват след тях, а други - не. Европа се нуждае от ясни граници на своята мултикултурна дефиниция, които изключват възможността да принадлежиш на Европа и да воюваш с нея - включително с оръжията на терора. Европа има потребност от това да се върне към своята традиция и да осъзнае публично факта, че нейните духовни корени в християнството са не бreme, а ползотворно наследство, вписано в историческата логика на Просвещението, класическия либерализъм и възможността Старият континент да бъде източник на свободата за модерния свят. Християнството е културната вълна, която скулптира съзнанието за лична отговорност, проправило пътя към Просвещението и модерния човек. Християнството не е само клерикализъм – то придава дълбочина на нашата цивилизация, основана върху човешката свобода. Това по никакъв начин не означава нито отказ от секуларизма на институциите и публичния живот, нито намаляване на изповедната свобода за представителите на всички останали религии. Европа трябва да се обърне към източниците на своя демографски упадък и да преоткрие ценностите на традиционното семейство, което създава, възпитава и инвестира в бъдещето на обществото. Новият европейски консервативен проект не може да бъде взаимноизключващ се с прогресисткия либерален проект на Европа. Той е необходимото допълнение и уравниряване на европейския ценностен и политически дебат в условията на настоящата криза. Единствена алтернатива на този проект е не възродената хегемония на либерализма, а взаимоунищожителната му битка с "националния популизъм".

Европа трябваше да преодолее национализма от миналото, за да заличи раните на двете военни катастрофи от първата половина на 20 век. С течение на времето обаче заедно с мръсната вода бе изхвърлено и бебето. Либералната хегемония на паневропейския проект изпрати национализма и другите видове традиционализъм в ъглите на националния политически живот, където те преживяваха като антисистемни политически маргинали. Възродиха се във вакуума на европейската криза - която се реализира и като криза на либералната хегемония. "Националният популизъм" е рикошет, реакция на кризата, която не притежава собствен проект за бъдещето. Няма европейска нация, която би могла да просперира извън контекста на европейската интеграция - днес и в обозримо бъдеще. Брекзит всеки ден трупа нови доказателства за това. Възроденият дефанзивен национализъм е в състояние да провали Европа, но не и да я преизгради. Той обаче ще съхранява и нараства потенциала си дотогава, докато продължава вкопането в статуквото и упоритостта да не се допусне промяна сред управляващите европейски пост-либерални елити.

Иван Кръстев формулира първия от трите парадокса, очертаващи кризата на европейския проект: "...Защо избирателите в Централна Европа, ...които ...са сред най-проевропейските електорати на континента, са готови да овластят партии, които открито презират независимите институции...?" Неговият анализ в отговор на този

въпрос е адекватен и задълбочен, но към него могат да се добавят още няколко значими щрихи. За разлика от постнационалния европейски запад, централноевропейските народи живеят в период на своя национален възход след столетия чуждо владичество и потисничество. Масовото съзнание е структурирано около приоритетите на национално развитие, които през продължителен период от време се разглеждат като естествено вписани в общоевропейския процес на интеграция. Бежанската криза прекъсна това "естествено вписване".

Централноевропейските нации нямат постколониален комплекс - самите те са жертви на имперска колонизация в продължение на векове - и нямат съзнание за дълг към представители на други колонизирани в миналото народи. Това може би е израз и на определен провинциализъм - но разширяването на общностното съзнание към космополитизъм е исторически процес, който заема време. За разлика от западните европейци, гражданите на източна Европа са преживели втората половина на 20 век не в мир, а в брутално потисничество. За тях националното самоуправление не е израз на старомодност и ретроградност, а минимално необходимо условие за сигурност и достойно съществуване.

Източните европейци са преживели последния четвърт век не в относително благоденствие, а в процес на болезнена обществена трансформация, в която шепа хора на върха са се облагодетелствали по непочтен начин за сметка на превръщането на големи групи граждани в губещи от процеса на промяна. Корупцията на националните елити, легитимиращи своя контрол и чрез послушание спрямо Брюксел, създава първите кънове на недоверие и безпокойство на Изток спрямо механизмите на елитарна солидарност в Европейския съюз. Оттук - и частичният отговор на въпроса защо проевропейските граждани на посткомунистическия изток избират партии - противници на независимите институции (съд, медии, централни банки). Защото припознават либералното статукво от типа на управлението на бившия унгарски премиер Дюрчани като обслужващо корупция и чужди интереси. Така ЕС, който дава структурни фондове за развитие е несправедливо припознаван като част от статукво, което отнема - международни корпорации, "алчни" банки и т.н. Обърнете внимание с какъв ентузиазъм мнозинството унгарци посреща политиките на кабинета Орбан за контрол и по-високо данъчно облагане на чуждите банки. Всеки, който познава историята на международния капитализъм няма да се учуди особено на това.

Бежанската криза ескалира публичните прояви на гореописаните тенденции. Струва ми се, че не толкова непоносимостта към мигриращи големи групи мюсюлмани се оказва основен фактор в реакцията на централна Европа към кризата. Основн фактор бе осъзнатото подозрение, че някъде там, горе, в Берлин, в Брюксел и на други места, с нашия живот се разпореждат хора, върху които ние нямаме никакъв контрол. Нашите местни - либерални или не - елити се споразумяват с тях, обогатяват се корупционно и ни продават на хора, които желаят да ни заличат като нации. От Гърция към Германия вървят пеша милион и половина пришълци. В Италия ежедневно акостира стотици - хиляди африканци от лодките. Италианското правителство ги приема и регистрира - нищо повече. В Брюксел искат да въведат бежански квоти. Някой някъде там си прави *перпетуум мобиле* за заличаване на нашата идентичност. Сорос и Меркел планират да внасят в Европа по милион и половина мюсюлмани годишно. Брюксел смята да ги разпределя по квоти. Не, господа, не. Ще гласуваме за тези, които ни обещават да кажат НЕ...

В случая не е най-важно дали и в каква степен е вярна тази масова представа за поредна конспирация "отгоре" срещу живота на обикновените хора - на обикновените източни европейци, които още не са си поели дъх след края на предишния, комунистическия експеримент с тях. Важното е обосноваването, дори доказаната представа за поведението на европейските елити като част от елитите на глобализацията, да преследват определени свои цели безотносително към отношението на обикновените хора към тях. Глобалните либерални елити (вкл. и европейските) набират своята легитимност изключително от факта, че са застъпници за голяма, решителна и непрекъснато динамизираща се промяна на света около нас - стопанска, политическа, културна... Тази промяна, наречена глобализация бързо обогатява осъществяващите я елити, поставя ги в ролята на демииурзи на един все по-обединен свят. Цената плащат тези, които трудно намират място в този процес, както и сили да се променят непрекъснато.

За Доналд Тръмп гласуваха щатите от "ръждивия пояс" ("rust belt"), които са избиратели на Демократическата партия, но които от десетилетия са без работа след изнасянето на тяхната индустрия в Третия свят. За Марин льо Пен и Хайнц-Кристиян Щрахе гласуваха тези, които не вярват, че елитите на статуквото ще поставят разумни ограничения пред външната миграция, защото обслужват стопански, идеологически и политически цели на глобален проект, а не интересите на своите избиратели. За Виктор Орбан и Качински гласуваха тези, които се страхуват, че могат да бъдат за пореден път предадени - и продадени на външни сили от собствените си елити на статуквото. Затова са готови да изгонят техните представители от институциите, дори и на цената на скоро придобитата си демокрация...

Европейските либерални елити имат нужда от строго, разтърсващо предупреждение: Вашата легитимност произтича от нашата воля, дори това да е волята на не достатъчно - по ваши мерки - интелигентни, либерални, милосърдни, готови за всякаква промяна по посока на "светлото бъдеще" граждани. Слезте на земята, за да не ви свалим ние от височините, на които сме ви издигнали. Независимо от вашето убеждение, че бидейки меритократи, вие не ни дължите нищо.

След Европа идва една променена Европа. На някои тя ще се харесва, а на други - не. За мен е важно тази променена Европа да бъде демократична. Има съществена разлика между понятието за либерализъм като текуща политическа идеология на европейския ляв прогресизъм от постмодерен тип и либерализма като класическа рамка на тази система на управление, която се нарича "либерална демокрация". Макар да се наричат "нелиберални демократи" националните популисти от изток и от запад възникнаха и се утвърдиха като алтернатива на либерализма в първия, тесния, а не във втория, широкия смисъл на думата. В широкия смисъл на думата либералната демокрация има много малко основни характеристики - гражданско представителство, власт на мнозинството, разделение на властите, човешки права и имунитети на малцинството... Най-важната характеристика на либералната демокрация е нейната инклузивност - способността ѝ да превръща своите алтернативи в част от основния поток на демократичните политически движения. През 19 век либералната демокрация интегрира в себе си своята доскорошна алтернатива - консерватизма, възникнал като реакция на модерните времена. През 20 век либералната демокрация интегрира работническото движение и създаде възможността за всеобщо гражданско представителство. Днес либералната демокрация трябва да интегрира този тип непоносим за постмодерния либерализъм "национален популизъм" като го трансформира в консервативно паневропейско движение, пълноценно участващо в диалога на европейския демократичен

мейнстрийм. Това ще доведе до преодоляване на политическата криза на Европа и ще отвори нови възможности за по-ефективен европейски диалог, европейска сигурност и просперитет. Отношението ще промени относимите. Ще смъкне грозните маски на популизма и ще помогне на забързания към бъдещето либерален проект да слезе на земята и да върви с поносимата скорост на хората, вървящи след него.

Книгата "След Европа" завършва с един разказ, който ми се вижда подходящ, за да сложа точка и на този мой проточил се в дължина отзив. Когато през 1981 г. в Испания тече опит за военен преврат, 200 офицери нахлуват в испанския парламент, заплашвайки да застрелят депутатите. Всички депутати се хвърлят под банките, с изключение на трима, които остават прави докато куршумите свистят. Тяхната смелост обрича преврата на провал. "Тези трима герои на демокрацията са възможно най-невероятните съратници: министър председателят Адолфо Суарес, политик, изградил кариерата си по времето на диктатурата на Франко; Сантяго Карильо, лидер на Испанската комунистическа партия, който от години води битка с несправедливостта на капиталистическата демокрация; и генерал Гутиерес Меладо, офицер, рискувал живота си в Гражданската война, борейки се срещу демокрацията. Преди този съдбоносен ден никой не би могъл да предположи, че точно тези трима ще се изправят лице в лице с пучистите и така ще спасят демокрацията в Испания. Но точно това се случва."

Огнян Минчев